

Melitta SEIDNER, Gernot NUSSBÄCHER

JOHANNES HONTERUS PUBLICAT LA MALLORCA 1625

Marele umanist sas Johannes Honterus (1498-1549), originar din Braşov, este cunoscut pentru activitatea sa multilaterală, inclusiv de reformator al Bisericii.¹ El a fost pedagog, tipograf, xilograf, astronom, geograf şi cartograf.² Opera sa cea mai răspândită este *Cosmografia* sau *Descrierea lumii*, redactată ca manual şcolar, a cărei ediţie definitivă a apărut în anul 1542 la Braşov.³ Pentru o memorare mai uşoară, textul a fost redactat în 1366 de versuri şi structurat în patru „cărţi”. Prima carte se referă la astronomie şi la geografie generală, cartea a doua cuprinde geografia Europei, iar în cartea a treia sunt prezentate celelalte continente şi lumea insulelor. Cartea a patra oferă o sinteză a ştiinţelor naturii din acea vreme: anatomie, zoologie, botanică, apoi urmează dregătorii, meserii, grade de rudenie, unelte, clădiri, părţi ale clădirilor şi ale navelor, veşminte, mâncăruri şi boli. La sfârşitul manualului erau ataşate hărţi xilografate de însuşi Honterus, care formează primul „*atlas minor*” publicat în sud-estul Europei.

Din cauza conţinutului cuprinzător şi a prezentării abile didactice, *Cosmografia* sau *Descrierea lumii* a lui Honterus a fost curând recunoscută ca un manual foarte potrivit, fiind retipărită mai întâi la Zürich în Elveţia de 16 ori în perioada anilor 1546-1602, iar apoi în intervalul 1552-1600 şi în oraşele Anvers, Basel, Rostock, Praga şi Köln în alte zece ediţii, deci în total a fost publicată în 26 de ediţii complete.

Începând cu anul 1572, cartea a patra a *Cosmografiei* a fost editată în 42 de ediţii cunoscute până în prezent în mai multe oraşe din Germania până în anul 1692 inclusiv, deci la 150 de ani de la apariţia ediţiei definitive de la Braşov din 1542.⁴

Poziţiile extreme ale localităţilor cunoscute până în prezent, în care s-au tipărit texte de Honterus, sunt următoarele: în nord – Rostock, la ţarmul Mării Baltice; în est – Cracovia, vechea capitală a Poloniei, în sud: Veneţia din Italia şi în vest – Paris, capitala Franţei.

În ultimele două decenii, mai multe ediţii ale textelor lui Honterus au putut fi identificate cu ajutorul Internetului. De mare ajutor ne-a fost KVK = Karlsruhe Virtueller Katalog, adică Catalogul Virtual Karlsruhe, care cuprinde circa o sută de milioane de cărţi din toată lumea.

La 23 aprilie 2009 Melitta Seidner, diplomată în pedagogie, originară din Transilvania, cu domiciliul actual în Germania, care deja în timpul studiilor sale s-a preocupat de Honterus, i-a scris lui Gernot Nussbächer, cunoscut pentru cercetările sale despre Honterus, că în „World Cat(alogue)” a găsit un indiciu despre o ediţie Honterus apărută pe insula Mallorca în anul 1625. Aceasta a fost o noutate senzaţională pentru cercetările despre Honterus. Cercetările ulterioare au permis constatarea, că acea tipăritură se află în biblioteca renumitului Dartmouth-College din oraşul Hanover, statul Hampshire din S.U.A., la nord-est de New York.

Prin mijlocirea amabilă a domnului dr. Max Moehs din Seattle din nord-vestul Statelor Unite, căruia autorii îi mulţumesc călduros pentru ajutorul său, el fiind un urmaş al sculptorului

¹ Gernot Nussbächer, *Johannes Honterus. Viaţa şi opera în imagini*, Bucureşti, 1977; ediţia a doua Sibiu 1999; idem, *Wer war Honterus? – Cine a fost Honterus?*, Braşov, 2009.

² Gerhard Engelmann, *Johannes Honter als Geograph*, Köln – Wien, 1982 (Studia Transylvanica, Band 7).

³ Johannes Honterus, *Rudimenta Cosmographica – Elementele Cosmografiei* –, Braşov, 1542. Textul original latin şi traducerea în limba latină de Valeria Căliman, cu o introducere de Paul Binder şi Gernot Nussbächer, Cluj-Napoca, 1988.

⁴ Gernot Nussbächer, *Încercare pentru o bibliografie a ediţiilor din străinătate a operelor umanistului Johannes Honterus*, în vol. Iacob Mărza şi Ana Dumitran (ed.), „Spiritualitate transilvană şi istorie europeană”, Alba Iulia, Bibliotheca Musei Apulensis, X, 1999, pp. 363-381, idem, *Versuch einer Bibliographie der ausländischen Ausgaben der Werke des Kronstädter Humanisten Johannes Honterus* (Stand 25. April 2000), în vol. „Honterus Emlékkönyv – Honterus Festschrift”, Budapest, 2001, pp. 161-183.

transilvănean Sigismund Möss din secolul al XVII-lea, la 1 iunie 2009 o copie a întregii cărți a ajuns la Brașov și în continuare la Melitta Seidner.

Cărticica este bine păstrată, are o legătură modernă, are formatul 135 x 88 mm, deci este formatul octavo, iar oglinda zațului unei pagini are dimensiunile 125 x 70 mm. Cartea are 51 de pagini tipărite, dar fără numerotarea paginilor. Numai colile de tipar sunt marcate cu literele A până la D. Colile A – C conțin câte opt foi duble, coala D are numai două file, pe fila a doua figurează „Errata”, adică corecturile greșelilor din text.

Pe foaia de titlu este menționată numai o lucrare a lui Honterus, dar textul lui Honterus se întinde doar până la pagina 29. Pe pagina 30 urmează un nou titlu, și anume un poem al iezuitului Martin Antonius Delrius, fiind o parafrază la Plângerile profetului Ieremia din Vechiul Testament al Bibliei.

Foaia de titlu a tipăriturii prezintă în afara titlului și „monograma” lui Isus Hristos, compus din literele IHS = Iesus Hominum Salvator = Isus, Mântuitorul Oamenilor, cunoscut și ca simbol al ordinului iezuiților. Ca loc de tipar este menționat „Maiorca” = Mallorca, cea mai mare dintre insulele Baleare. Drept tipograf este indicat Gabriel Guasp și ca an de apariție 1625. Dedesubt se află mențiunea „*cu aprobarea superiorilor*” (probabil ai ordinului iezuiților), prin care cartea cu textele lui Honterus și Delrius de la bun început au fost declarate ca fără probleme și recomandabile pentru cititori.

Dorim să ne referim în continuare numai la textul lui Honterus, tipărit pe paginile 3-29 și care cuprinde versurile 935-1362 din Cosmografia lui Honterus, ediția Brașov 1542.

Versurile sunt structurate în 15 capitole numerotate după domeniile la care se referă, fiind denumite puțin diferit față de edițiile aceluiași text, apărute în spațiul de limbă germană.⁵

Prefața cărții, tipărită pe versoul paginii de titlu, este semnată de Jacobus Guasp, doctor în drept, un fiu al proprietarului tipografiei, Gabriel Guasp. Autorul deplânge – în consens și cu alți pedagogi ai vremii – unilateralitatea în predarea limbii latine, care se rezuma la învățarea regulilor gramaticale, fiind neglijată însușirea unui vocabular multilateral cu privire la realitățile vieții. Aceste neajunsuri ale învățământului au avut urmări nefaste pentru cunoștințele active de limbă ale elevilor. Când ei erau provocați să discute despre lucruri concrete, ca de exemplu uneltele dintr-un atelier sau despre membrele corpului uman, ei trebuiau să se retragă și să tacă. Prin Cosmografia lui Honterus, aceste lipsuri ale predării limbii latine urmau să fie înlăturate iar vocabularul elevilor era îmbogățit.

Afirmațiile lui Jacobus Guasp constituie o mărturie importantă despre valoarea didactică a Cosmografiei lui Honterus și importanța ei în învățământul de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Manualul lui Honterus, prin redactarea lui în versuri și prin echilibrul între bogăția de informații și reducerea lor la cele esențiale, corespundea exigențelor didactice ale unui învățământ de limbă latină orientat spre practică. Aceste calități ale manualului au determinat și răspândirea largă și de durată mai ales a cărții a patra a Cosmografiei, chiar după ce primele trei cărți fuseseră depășite prin marile descoperiri geografice din acea vreme.

⁵ Capitolele sunt următoarele, cu indicarea versurilor din ediția definitivă a Cosmografiei lui Honterus, Brașov, 1542.
pp. 3-5, Cap. 1, (fără titlu, despre omul), versurile 935-973,
pp. 5-7, Cap. 2, De variis Animalibus Terrae, versurile 974-1015,
pp. 7- 8, Cap. 3, De Piscibus, versurile 1016-1025,
pp. 8-9, Cap. 4, De Avibus, versurile 1026-1049,
pp. 9-11, Cap. 5, De Plantis, versurile 1050-1074,
pp. 11-15, Cap. 6, Frutices, Herbae, versurile 1075-1137,
pp. 15-16, Cap. 7, Magistratus, versurile 1138-1151,
pp. 16-18, Cap. 8, Professores et Artifices, versurile 1152-1184,
pp. 18-19, Cap. 9, Cognati & propinqui, versurile 1185-1198,
pp. 19-21, Cap. X, Supellex, et instrumenta, versurile 1199-1245,
pp. 21-23, Cap. XI, Aedium partes, versurile 1246-1264,
p. 23, Cap. XII, Navium partes, versurile 1265-1270,
pp. 23-24, Cap. XIII, Vestes, versurile 1271-1288,
pp. 24-25, Cap. XIII, Cibi, versurile 1289-1306,
pp. 25-29, Cap. XV, Morbi, versurile 1307-1362.

Ediția Honterus 1625 este numai una din numeroasele tipăriri, care au apărut pe insula Mallorca. Cea mai mare dintre Insulele Baleare, cunoscută azi mai degrabă ca o destinație de vacanță, are o îndelungă tradiție a tiparului. Tipograful, care a editat parțial Cosmografia lui Honterus face parte dintr-o „*dinastie*” renumită de tipografi, a cărei activitate s-a desfășurat începând cu ultimul sfert al secolului al XVI-lea timp de mai multe secole. Strămoșul acestei familii de tipografi a fost Gabriel Guasp, cel de al patrulea tipograf, care a practicat această îndeletnicire la Mallorca începând cu anul 1579. Înaintea lui au activat acolo Nicolaus Calafat (1485-1487), Hernando de Campsoles (1540-1573) și Antoniu Genér (1551). Primul Gabriel Guasp a avut tipografia sa în anii 1583-1591 în orașul Palma de Mallorca în Plaza de Cort.⁶

În perioada anilor 1598-1633 figurează din nou numele de Gabriel Guasp pe publicațiile tipografiei ca nume al proprietarului acesteia. Bibliograful spaniol Delgado Casado presupune însă că denumirea „Gabriel Guasp” este mai degrabă un nume de firmă, folosit de moștenitorii lui Gabriel Guasp, probabil Pedro și Gabriel Miquel Guasp.

Este un fapt cert, că Gabriel Miquel Guasp în anul 1598 a preluat conducerea tipografiei, având tipografia ca și tatăl său în Palma de Mallorca pe Plaza del Cort.⁷

În prefața ediției Honterus din 1625 se menționează că modelul pentru această tipăritură a fost o ediție Honterus publicată în anul 1569 de tipograful Pedro de Huete din orașul Valencia pe coasta estică a Spaniei. Activitatea acestui tipograf este cunoscută pentru anii 1568-1580.⁸ Până în prezent, nu a putut fi identificat niciun exemplar din ediția Honterus Valencia 1569. Valencia este locul cel mai sudic cunoscut, în care s-au tipărit texte de Honterus, fiind situat cu câțiva km mai la sud decât Mallorca.

Mulțumim frumos bibliotecii Darthmouth College Library, pentru că în mod amabil a pus la dispoziție o copie a ediției Honterus Mallorca 1625 și că prin acest fapt au putut fi lărgite cunoștințele noastre despre aria de răspândire a edițiilor Honterus.

Cercetările despre Honterus continuă și ne așteptăm la contribuții noi, care să completeze această primă informare.⁹

Ein Nachdruck von Honterus auf Mallorca aus dem Jahre 1625 Zusammenfassung

Die Arbeit bietet eine Ergänzung zur Bibliographie der ausländischen Ausgaben der Kosmographie des großen Kronstädter Humanisten und Reformators Johannes Honterus (1498-1549), die in ihrer Endfassung in Kronstadt im Jahre 1542 gedruckt wurde.

Mit Hilfe des Internets wurde in der Bibliothek des Darthmouth College in Hanover im US-Staat Hampshire eine im Jahre 1625 auf der Insel Mallorca vom Buchdrucker Gabriel Guasp nachgedruckte Ausgabe vom vierten Buch von Honterus Kosmographie festgestellt, die der bisherigen Honterus-Forschung unbekannt war. Die Ausgabe wird im einzelnen beschrieben und darauf hingewiesen, daß dafür als Vorlage eine in Valencia gedruckte Ausgabe von 1569 benützt wurde, die aber nicht identifiziert werden konnte.

Mallorca ist bisher der südlichste bekannte Ort, an dem Honterustexte gedruckt wurden.

---

⁶ Joaquin Maria Bover, *Imprentas de las Islas Baleares*, Palma, 1862, pp. 5-20. Mulțumim bibliotecii Staatsbibliothek Berlin pentru mijlocirea amabilă a acestei publicații.

⁷ Juan Delgado Casado, *Diccionario de empresarios espanoles*, vol. 1, Madrid, 1996, p. 301 și urm.

⁸ Idem, *ibidem*, p. 330 și urm.

⁹ Melitta Seidner, Gernot Nussbächer, *Johannes Honterus auf Mallorca. Das vierte Buch der Kosmographie wurde 1625 nachgedruckt*, în revista „Karpaterndschau” (Brașov), anul 42 (53), nr. 50 (3049), 17 decembrie 2009.